

CHECKLIST: HOE CONFORM ZIJN DE INTERNE ORGANISATIEPROCEDURES ROND SIGNALERINGSPLANNEN MET DE RICHTLIJNEN OVER PREVENTIE EN TOEPASSING VAN AFZONDERING EN FIXATIE IN DE CONTEXT VAN AGRESSIE EN ESCALATIE?

Deze checklist helpt jou om het beleid rond signaleringsplannen van je organisatie te toetsen aan de richtlijnen voor preventie en toepassing van afzondering en fixatie. Je krijgt zo zicht op sterke punten en verbetermogelijkheden van je beleid.

Deze checklist is gebaseerd op de intersectorale, multidisciplinaire richtlijnen voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de brede residentiële jeugdhulp en residentiële GGZ voor volwassenen van het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin van 2021 en 2022. Deze richtlijnen verduidelijken hoe organisaties, teams en hulpverleners afzondering en fixatie kunnen voorkomen en hoe ze bij eventuele toepassing de menswaardigheid en veiligheid kunnen bewaken.

In 2026 verscheen een nieuw intersectoraal richtlijnenkader; Deze checklist is ontwikkeld op basis van de eerdere richtlijnen, maar getoetst aan het nieuwe kader. **Deze checklist gaat enkel over het gebruik van signaleringsplannen bij situaties met een risico op afzondering en fixatie¹ bij 'ernstig en acuut gevaar.'** Voor andere situaties met een risico op afzondering of fixatie verwijzen wij naar de [richtlijn 'Preventie van afzondering en fixatie in situaties zonder ernstig en acuut gevaar, en de toepassing ervan met toestemming van de zorggebruiker of zijn vertegenwoordiger.'](#)

De checklist is bedoeld voor:

- o Jeugdhulp: Gemeenschapsinstellingen, Residentiële organisaties voor bijzondere jeugdzorg, GES+ voorzieningen, Observatie- en behandelcentra, Onthaal- observatie- en oriëntatiecentra, Veilig Verblijf.
- o Geestelijke gezondheidszorg: Psychiatrische centra of ziekenhuizen, Psychiatrische verzorgingstehuizen, (Kinder)psychiatrische afdelingen van algemene ziekenhuizen.
- o Zorg voor personen met een handicap: Multifunctionele centra
- o Revalidatie: Revalidatie voor verslaafden, Psychosociale revalidatie voor kinderen.

Garandeert een volledige 'ja'-score op deze checklist dat je organisatie werkelijk goed bezig is?

- Een "perfecte score" betekent niet automatisch dat de organisatie voldoet aan alle wettelijke voorwaarden. Die werden niet meegenomen bij de opmaak van deze checklist. Weet ook: wetgeving kan wijzigen. Zoek je informatie over het wetgevend kader anno 2025? [Dat vind je hier.](#)
- Wat op papier staat is niet altijd gelijk aan wat in de praktijk gebeurt. Wees hierin kritisch ten aanzien van je eigen werking.
- Het richtlijnenkader is geen checklist, het gebruik ervan past binnen evidence-based practice. Het richtlijnenkader biedt jou inzicht in de meest recente wetenschappelijke, en mensenrechterlijk onderbouwde inzichten anno 2025. Je past deze niet toe zonder goed na te denken. Professionals combineren deze inzichten steeds met de eigen kennis en ervaring. Daarnaast heb je ook oog voor jouw cliënt. De wensen, waarden en situatie van de cliënt spelen een grote rol. Wat voor de ene persoon goed is, past misschien niet bij een ander. Daarom luister je naar de cliënt en neem je die informatie mee in je beslissing.
- Deze checklists bieden geen volledig beeld. Wel bieden ze een overzicht rond bepaalde thema's die raken aan de preventie en toepassing van afzondering en fixatie binnen jouw organisatie. Bepaalde thema's kunnen dus onvoldoende belicht worden door enkel te werken met deze checklist.

[Interesse in andere checklists van Omgaan met VBM? Die vind je hier.](#)

¹ Een gemeenschappelijke taal over organisaties en sectoren heen, is belangrijk. Een lijst met definities van begrippen die raken aan vrijheidsbeperkende maatregelen vind je hier:

<https://www.departementzorg.be/nl/wat-zijn-vrijheidsbeperkende-maatregelen>

Deze checklist kwam tot stand binnen het project Omgaan met VBM.

WAAROM DEZE CHECKLIST?

Signaleringsplannen zijn nuttig om toenemende spanning tijdig op te merken en zo escalatie te voorkomen. Het is dus een belangrijk werkinstrument voor de zorggebruiker en de zorgverlener/begeleider om afzondering en fixatie te voorkomen bij ernstig en acuut gevaar en bij potentieel gevaar.

Daarnaast omvat het informatie over wat de zorggebruiker wil en wenst in situaties met ernstig en acuut gevaar waar afzondering en fixatie niet te vermijden blijkt.

HOE GEBRUIK JE DEZE CHECKLIST?

Leg deze checklist naast de geschreven werkwijze met signaleringsplannen uit jouw organisatie. **Vink in deze checklist aan wat overeenstemt met de werkwijze.**

Let wel: het gaat hierbij om de procedure zoals ze op papier staat in de organisatie. Dit kan verschillen van de effectieve praktijk.

Indien binnen jouw organisatie één of meerdere van de verschillende besproken vrijheidsbeperkende maatregelen niet van toepassing zijn, is het niet noodzakelijk om de vragen daaromtrent te beantwoorden.

Vaak zal informatie rond de interne organisatieprocedures met betrekking tot signaleringsplannen versnipperd zijn. We verwijzen omwille van overzichtelijkheid naar 'de procedure,' dit hoeft niet noodzakelijk in één document een plaats te hebben.

Zijn de procedures in jouw organisatie helemaal conform deze checklist?

- Ga na of de procedure ook zo in de praktijk wordt uitgevoerd.
- Is dat niet het geval? Koppel hier dan beleidsmatige acties aan.

Zijn de procedures in jouw organisatie niet (helemaal) conform deze checklist?

- Ga na waar je je procedure kan aanpassen. Kan dit op korte termijn? Zorg voor een goede communicatie naar de praktijkwerkers en ga na of de aangepaste procedure ook wordt toegepast in de praktijk.
- Kan je dit niet op korte termijn?
 - Beargumenteer waarom.
 - Bespreek dit op een multidisciplinair overleg.
 - Bekijk welke stappen gezet moeten worden om richting conform de richtlijnen te evolueren.

SIGNALERINGSPLANNEN IN DE ORGANISATIE

	Ja	Nee	Weet niet
Binnen de organisatie is er een vaste werkwijze beschikbaar om signaleringsplannen op te stellen.			
Binnen de organisatie zijn er een of meerdere templates beschikbaar als basis voor de signaleringsplannen.			
Binnen de organisatie zijn er richtlijnen beschikbaar rond hoe wordt gewerkt met signaleringsplannen.			

Deze checklist kwam tot stand binnen het project Omgaan met VBM.

WERKWIJZE

	Altijd	Soms	Nooit	Weet niet
De zorggebruiker maakt het signaleringsplan op samen met de hulpverlener, op maat van de zorggebruiker				
Het signaleringsplan wordt - zo mogelijk en zinvol- opgemaakt in de opstartperiode.				
Het signaleringsplan wordt herbekeken na een crisis of bij evoluties bij de zorggebruiker				
Het signaleringsplan biedt handvaten voor gebruik in andere settings van de zorggebruiker dan de huidige.				
De beslissingsbekwaamheid van de zorggebruiker bij de opmaak van (onderdelen van) het signaleringsplan wordt ingeschat.				
Wordt de zorggebruiker als beslissingsonbekwaam ingeschat, dan wordt de vertegenwoordiger betrokken.				
De zorggebruiker wordt maximaal betrokken bij het beslissingsproces ook al is die niet beslissingsbekwaam.				

HET SIGNALERINGSPLAN OMVAT

	Ja	Nee	Weet niet
Triggers voor emotionele spanning.			
Triggers voor emotionele spanning.			
Vroege signalen per fase van spanningsopbouw.			
Strategieën per fase om spanningsopbouw tegen te gaan voor de zorggebruiker zelf.			
Strategieën per fase om spanningsopbouw tegen te gaan voor de hulpverlener.			
Een omschrijving van de situaties waarin specifiek voor die zorggebruiker sprake is van ernstige en acuut gevaar.			
Als afzondering of fixatie toch nodig is, nadat alle andere alternatieven zijn geprobeerd, dan worden de voorkeuren van de cliënt hierover genoteerd.			
Als afzondering of fixatie toch nodig is, nadat alle andere alternatieven zijn geprobeerd, dan worden de voorkeuren van de cliënt genoteerd over het al dan niet informeren van naasten.			

Deze checklist kwam tot stand binnen het project Omgaan met VBM.

DE CONTEXT VAN DE WERKWIJZE MET SIGNALERINGSPLANNEN

	Ja	Nee	Weet niet
De templates of handleidingen rond signaleringsplannen verwijzen naar de visie en andere beleidsdocumenten die er aan raken.			
Deze werkwijze verwijst naar de visie en andere beleidsdocumenten die er aan raken.			
Deze werkwijze benadrukt in eerste instantie het belang van preventie en inzetten van alternatieven.			
De procedure helpt zorgverleners en begeleiders bij de beslissingen die ze dagelijks moeten nemen aangaande preventie en toepassing van afzondering en fixatie. De uiteindelijke beslissingen vallen onder het professionele oordeel van bevoegde zorgverleners en begeleiders. Zij stemmen hun professioneel handelen af op de toestand van de zorggebruiker, diens voorkeuren en waarden, en de aanbevelingen uit de richtlijn. Wordt er afgeweken van de organisatieprocedure, dan wordt dit zo veel mogelijk op voorhand besproken. Als dat op voorhand niet kan, dan maakt dit deel uit van bespreking naderhand. Afwijkingen worden steeds geregistreerd.			
Deze werkwijze verwijst naar de overige afdelings- of organisatieprocedures rond de preventie en toepassing van VBM zoals die rond <ul style="list-style-type: none"> ○ Registratie. ○ Beslissing tot uitvoering. ○ Indien relevant: uitvoering van mechanische fixatie. ○ Indien relevant: uitvoering van afzondering. ○ Indien relevant: uitvoering van medicamenteuze fixatie. ○ Nazorg. ○ Indien relevant: procedures in andere gevallen dan van ernstig en acuut gevaar. 			

DE VORM EN PRAKTISCHE TOEPASBAARHEID VAN DE TEMPLATE OF WERKWIJZE

	Ja	Nee	Weet niet
De werkwijze is haalbaar in de praktijk.			
De werkwijze is voor alle betrokken medewerkers vlot te vinden.			
De werkwijze is overzichtelijk.			
De werkwijze is eenduidig in interpretatie.			

Deze checklist kwam tot stand binnen het project Omgaan met VBM.

HOE INTERPRETEER IK WAT IK HIER INVULDE?

De checklist is een aanvinklijst. Waar je 'nee' aanvinkte, betekent het dat de procedure van jouw organisatie op dat punt **niet overeenstemt** met de richtlijnen.

De resultaten interpreteren doe je niet alleen op basis van deze checklist. Je combineert ze met de resultaten van andere checklists én met gesprekken binnen de organisatie – met mensen uit verschillende functies én ervaringsdeskundigen.

Bij de interpretatie stel je jezelf deze vragen:

- Is de werkwijze duidelijk opgeschreven en kennen medewerkers het?
- Volgt de praktijk het huidige beleid ook effectief?
- Waarom wordt het beleid soms niet toegepast?
- Kennen de mensen die de checklist invulden het huidige beleid goed genoeg?
- Hoe goed is de huidige aanpak van het beleid?

ZOEK JE INSPIRATIE OM VERDER TE WERKEN ROND DIT THEMA?

- Bekijk de handige tool voor organisaties 'Aan de slag met signaleringsplannen' van SAM: <https://www.samvzw.be/publicaties/signaleringsplannen>
- Verder vind je bij Icoba heel wat instrumenten die ondersteunen bij de preventie van spanning, escalatie en agressief gedrag. Zoek je nog een opleiding of opleider? Neem een kijkje in het opleidingsaanbod van Icoba.
- Binnen het project Omgaan met VBM werd een e-learningtraject "" ontwikkeld. Aan de hand van vijf e-learnings leer je hoe je spanning, escalatie en agressief gedrag kunt herkennen én erop te reageren. Dit is niet alleen belangrijk voor jouw veiligheid en welzijn als zorgverlener, maar ook voor die van de zorggebruiker en anderen. Door te leren hoe je preventief en de-escalierend kunt werken, kun je situaties met spanning beter aanpakken en de toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen, zoals afzondering en fixatie, voorkomen. Dit leertraject bestaat uit vijf e-learnings die je apart kan volgen, waarbij de vierde ingaat op opvang, nazorg en herstel. Je vindt het leertraject hier:
- Meer informatie over deze checklist en andere checklists vind je hier: <https://omgaanmetvbm.be/materiaal/hoe-zit-het-met-je-organisatiebeleid/>

Deze checklist kwam tot stand binnen het project Omgaan met VBM.

BRONNENLIJST

Peeters, T., Vanlinthout, E., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Vanhoof, J., Buyck, I., Nijs, S., van Achterberg, T., Put, J., & Van Audenhove, C. (2022). *De preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de residentiële geestelijke gezondheidszorg voor volwassenen: Een multidisciplinaire richtlijn met zicht op de toekomst* (Versie 2.1). Steunpunt WVG.

De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Droogmans, G., Beeckmans, D., Vanhoof, J., Mertens, N., Maes, B., Vanlinthout, E., van Achterberg, T., Nijs, S., Peeters, T., Put, J., & Van Audenhove, C. (2021). *De preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de brede residentiële jeugdhulp: Een intersectorale richtlijn met zicht op de toekomst* (Multidisciplinaire richtlijn, november 2021). Steunpunt WVG.

[Baert, S., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., De Wachter, R., Vanhoof, J., van Achterberg, T., Peeters, T., Droogmans, G., Nijs, S., Vanlinthout, E., Deschodt, M., Milisen, K., Maes, B. \(2026\). Preventie van afzondering en fixatie in de context van agressie en escalatie, en de toepassing ervan bij ernstig en acuut gevaar Een multidisciplinaire richtlijn met zicht op de toekomst \(Multidisciplinaire richtlijn, maart 2026\). Steunpunt WVG.](#)

[Baert, S., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Droogmans, G., Nijs, S., De Wachter, R., Vanhoof, J., van Achterberg, T., Deschodt, M., Milisen, K., Maes, B. \(2026\). Preventie van afzondering en fixatie in situaties zonder ernstig en acuut gevaar, en de toepassing ervan met toestemming van de zorggebruiker of zijn vertegenwoordiger; Een multidisciplinaire richtlijn met zicht op de toekomst. \(Multidisciplinaire richtlijn, maart 2026\). Steunpunt WVG.](#)

Deze checklist kwam tot stand binnen het project Omgaan met VBM.